

Олег Миколайчук-Низовець,
науковий співробітник
НТЦМ ім. Леся Курбаса, драматург

СУЧАСНА ДРАМА ЯК ПРОГНОСТИЧНА МОДЕЛЬ КАТАСТРОФ: ВІД ЧОРНОБИЛЯ ДО КІНЦЯ ЕПОХИ

*Ідея нації – це не те, що вона думає про себе в часі,
а те, що Бог думає про неї у вічності.*

В. Соловійов (родич Г. Сковороди)

Проходять роки за роками,
А в нас мов завмер календар:
Театр української драми, театр історичної драми
Не змінюють репертуар.
Прем'єра тут гостя не часта
І кожен до цього вже звик:
Сьогодні «Украдене щастя», і завтра «Украдене щастя»,
І завжди «Москаль чарівник».

Ця епіграма відомого перекладача та драматурга Сергія Борщевського написана більше десяти років тому, проте й досі є як ніколи актуальною та злободенною. Невже у нас насправді саме такий театральний календар, неville сучасна драма застигла в крижаному минулому переважної більшості репертуарних театрах? Спробуємо розібратися, оскільки криголам історії як ніколи потужно пробивається до нових обріїв ще незваної України. І саме тому спершу хотілося б продовжити думку щодо цієї епіграми. Звісно, посилання на виставу «Москаль чарівник» автором приведено більше у вигляді метафори, засвідчуючи все ще потужний вплив нашого недалекого колоніального минулого...

Щодо «Украденого щастя», то тут все відчувається значно гостріше. Таке враження, ніби говориться про украдене щастя не тільки у кожного окремо, а й у всіх нас загалом. Автор ніби стверджує, що усі ми нині живемо в той час, який умовно можна назвати «Украдене щастя». Тож нині вже здається доволі символічним, що ця п'єса І. Франка спершу називалася «Жандарм». Знову напрошується аналогія, що і нині цей незримий жандарм над нами цинічно краде людське щастя, хоча й зазначається він у сучасному вимірі, напевно, зовсім по-іншому. І вже ми за цими аналогіями намагаємося віднайти приховану суть речей, незримої рухомої сили, ланцюжка, що поєднує всіх і все, формуючи більш повну картину реальності.

Отже, спробуємо віднайти та усвідомити, діагностуючи та прогножуючи. Про діагностичні та прогностичні моделі, про поняття «нелінійного» мистецтвознавства ми знаємо по численних працях академіка Н. Корнієнко. Зокрема, в статті «Культура як камікадзе?» автор зазначає: «На часі ще раз згадати про випередження діагнозами і прогнозами художньої культури (зокрема, театру) даних академічної науки на одне – два покоління. Це суттєва відстань. Але нині ми спостерігаємо явище у цьому сенсі ще більше непередбачуване. Нон-класичні теорії апелюють до фактів, ще більш вражаючих» [1, 51].

Вражаюче – на одне–два покоління, і цьому є доказова база. І найперше у математичних вимірах. Ніби найбільша таємниця прихована не в слові, а саме в цифрі. А ми не будемо забувати, що число понад усе славив Піфагор. І пам'ятатимемо, що саме після створення ордену Піфагора ніби на порожньому місці виникла дивовижна давньогрецька цивілізація. Принаймні так стверджує лауреат нобелівської премії Андре Боннар. Піфагорійці переконували, що за всім у цьому світі стоїть число. Навіть душа має своє число, але не стале, а саморухоме. Святий Августин писав: «...числа – думки Бога... Боже-

ственна премудрість виражена в числах, запечатаних символами».

У математиці взагалі не існує встановлених фактів, хоча власне математика і володіє найбільшою повнотою опису, як каже Бертран Рассел: «...ніхто не знає, про що він говорить, і ні для кого не важливо, чи він правий, чи ні...».

Проте повернемося до реалій та прогностичних розрахунків нашого часу, який ознаменований ланцюгом катастроф, соціальних потрясінь та катаклізмів. Розпочався він після тривалого періоду радянського «застою» справжнім ядерним вибухом у прямому та переносному значенні, що ознаменувалося підтвердженням древніх пророцтв про падіння Чорної зірки Полинй. Саме після Чорнобиля можна говорити про початок тектонічних часових зсувів, які спрямували Україну до нових історичних вимірів.

Неодноразово доводилося чути про те, що люди, які в свідомому віці пережили аварію на ЧАЕС, по-іншому вже сприймали плинність такого звичного календаря. Закрадалося відчуття, ніби час після катастрофи полетів у пришвидшеному темпі, підштовхуючи одна за одною доленосні події. До речі, професор філософії В. Панарін (Росія) (і не тільки він) зазначає, що ми нині живемо у постмодерний час, який попри свою прискореність вже передчасно зазнає деформації та ось-ось перейде у пост-постмодерний часовий вимір. А історики стверджують, що якщо раніше у часи античності хід історії затягувався на тисячі років, у ранньому Середньовіччі – на віки, у модерні – на декади, то у постмодерні можуть дорівнювати дво-трирічним періодам. А з настанням нової епохи зміни відбуватимуться ще значно швидше.

Однак, якщо ми говоримо про прогностичну модель, то чи існувало у часи так званого радянського «застою» перед чорнобильським синдромом прискорення? Виявляється, що так! Хоча і в дещо своєрідній формі. І про

це теж варто згадати, бо безпосередньо стосується самої ЧАЕС.

Наприкінці сімдесятих років минулого століття у провідних театрах була популярна вистава за п'єсою радянського драматурга Сергія Левади «Здрастуй, Прип'ять!» (до речі, в 1977 р. вона навіть була екранізована).

Фабула твору така. На Чернігівщині в мальовничих місцинах Полісся розпочинається будівництво Атомної станції. І все було б добре, як би серед робітників не приховалися колишні бандерівці, які намагаються завадити будівництву, прикриваючись піклуванням про охорону довкілля. Та попри спротив українських націоналістів, ЧАЕС все ж таки згідно запланованої п'ятирічки вчасно побудували. Кажуть, що радянський драматург С. Левада дуже сильно плакав під час перегляду своїх вистав. Навпевно, йому було дуже шкода чесних робітників, яким бандерівці заважали побудувати ЧАЕС. Цікаво було б дізнатися про його душевний стан, коли вибухнула Чорнобильська станція і коли викиди радіації у сотні разів перевищили викид радіації під час вибуху бомб у Хіросімі та Нагасакі.

Продовжуючи тему Чорнобиля як точки відліку нового часу, перенесемося від 1986 року одразу на 20 років вперед. Тобто 10 років тому, у 2006 році в часописі «Сучасна українська драматургія» вийшла драма «Час «Ч», або Сучана історія про диваків, всіляку лісову живність та загадкове зникнення древніх киммерійців» (нині ця п'єса ще називається «Циклоп Донбасу»). До написання цієї драми автора спонукала невелика довідка, зроблена міжнародними експертами, щодо штучних водойм на планеті. Виявляється, таких водойм є 36 тисяч. І найбільш небезпечним серед усіх вважається... Київське море. І цьому дається пояснення. Гребля навколо величезної штучної водойми є фактично насипом з піску. Тому якщо гребля прорве, то буде дуже велике лихо. Пам'ятаю, як у 2005 р. після Помаранчевої революції один донецький

полковник замінував греблю Київського моря, вимагаючи звільнення з-під варти свого патрона донецького олігарха Бориса Колеснікова. Якби тоді це вибухнуло, то до чого б це призвело? Подаємо один з епізодів п'єси у часописі «СУД» (доволі символічна назва):

Мирон. Отже, Київське водосховище – не ставок. Це – чотири мільйони кубометрів води. І розташована ця водойма на сто метрів вище Чорного моря. У разі руйнації греблі вода побіжить униз. Греблі тих водоймищ, що розташовані нижче за течією, можуть не витримати цього напору...

Аскольд (*патетично*). Саме через Київське море Київ може очікувати доля Помпеї, а Україну – Атлантиди, що канула в небуття! О Боже, на моїх віях вже бринить зрадлива сльоза!!!

Марта. Аскольде, давай без кривлянь. Адже ми домовилися!

Аскольд. Мовчу, мовчу, мов дохла риба на дні Київського моря. Отже, якщо відбудеться прорив греблі, то це...

Мирон. ...Це може призвести до руйнування всього водного Дніпровського каскаду. Тобто величезна хвиля потягне за собою Канівське, Кременчуцьке та Каховське водосховища. Спершу постраждає Київ. Такі його райони, як Оболонь, вода поглине на третій хвилині, Троєщину – на п'ятій, Поділ – на десятій, Русанівку – на п'ятнадцятій, Харківський масив – на двадцять п'ятій хвилині. Знесе всі мости. Метро також стане однією братською могилою. Найруйнівнішою буде перша хвиля потопу. Багато хто думає, що якщо наші будинки будувалися з урахуванням сейсмологічної небезпеки, то вони витримують цей перший удар. Навряд. Ці будинки здатні витримати силу підземних поштовхів, але вони абсолютно беззахисні від потужних бокових ударів. Тому й розлітатимуться, немов сірникові коробки. [2, 129].

Про перспективи отримання другого Чорнобиля ін-

формація вже пролунала. Так само як і пролунала колись думка у радянського драматурга про бандерівців, які намагалися зберегти довкілля на місці побудови ЧАЕС. Проте не тільки, як виявляється, затяті націоналісти дбали про довкілля. Серед таких шанувальників української природи значиться й російський цар Микола II. План ГОЕЛРО, тобто електрифікації найбільш промислових районів України з побудовою Дніпрогесу, був розроблений вченими ще до Першої світової війни (хоча більшовики до останнього року існування СРСР приписували це собі). Коли царю Миколі II поклали на стіл проект побудови Дніпрогесу, і він, дізнавшись, що зникнуть унікальні пороги, річка втратить свою потужну течію, яка самоочищає воду, буде знищена унікальна еко-система (і це ще в ті відносно «чисті» часи), з обуренням та гнівом відповів: «Я ніколи не дозволю нищити такої красивої річки, якою є Дніпро!»

Однак знову ж таки, а до чого тут Київське море до Чорнобиля? А до того, що в київському морі знаходиться 400 тис. тон радіоактивного мулу. Ось ще один з промовистих фрагментів твору:

«**Аскольд.** Мироне, не будь наївним. Невже ти думаєш, що тільки тепер я почув від тебе про цю загрозу? Усім давно добре відомо, що якщо прорве греблю Київського водосховища, усім буде непереливки. Але я також знаю, що поки що немає шляхів вирішення цієї проблеми. І про це усі, кому треба, теж знають:

«**Мирон.** Але замовчують. Чому?»

Аскольд. Тому що поки що це патова ситуація. Виходу з неї немає.

Мирон. Вихід є!

Аскольд. Тепер ти мене слухай! Київське море – це не тільки чотири мільйони тонн кубометрів води. Додам, брудної води. Але це також за різними оцінками майже 400 тисяч тонн радіоактивного мулу. Якщо висушити це злочасне болото, то весь цей бруд повисне в повітрі.

І ми фактично отримаємо другий Чорнобиль. Як тобі така перспектива?!» [2,136].

Отже, можемо отримати другий Чорнобиль. Патова ситуація. Однак її все одно доведеться вирішувати. Але тільки з тими, хто її справді здатен осягнути та оцінити.

Наприкінці минулого століття такою видатною особистістю був прекрасний учений та педагог Микола Чмихов. Надалі цитую уривки зі статті «Жнива господні: цикли та епохи»:

«Видатний український вчений, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор історичних наук Микола Олександрович Чмихов (1953 – 1994) досліджував космічні цикли та їхній вплив на природу та суспільство. Про те, що ми живемо у світі циклів, не треба нікого переконувати: день і ніч, пори року, чергування сонячної активності, зміни фаз Місяця, добові та місячні коливання активності людського організму – це лише найвідоміші прояви циклічності.

Якщо згадані цикли безпосередньо впливають на розвиток індивідуумів, то соціальні організми, зокрема етноси, суперетноси та раси, перебувають під потужним впливом значно масштабніших циклів. Як довів М. Чмихов, на території України дуже виразно спостерігається вплив 532-річного етнотворчого циклу: кожні 532 роки на цій землі народжується новий український етнос – скоти, сармати, анти, руси, козаки; а кожна епоха (1596-річний цикл) народжує новий суперетнос – кімери, арії, гали, слов'яни.» [5, 28].

Найцікавіше, 532- і 1596-річні цикли, а також цивілізацієтворчий 7980-річний цикл закінчується одночасно у 2015 році. Тобто цей рік і стане вододілом між двома епохами. А за твердженням М. Чмихова – зародженням нової цивілізації.

Одразу зазначимо, що різних підходів до прогнозування ходу історії було багато, проте нас цікавить тільки математична модель. Керувався М Чмихов структу-

рою Метонового циклу: $19 = 8 + 8 + 3$. І він передбачив, що для України часом переходу до нової епохи будуть 1996 – 2015 роки (нагадаємо, відійшов вчений у вічність у 1994 р.)

За його теорією саме у 1996 почнеться процес творення нової держави (прийняття Конституції України та введення гривни – грошової національної одиниці, що і є головними атрибутами державності). За Чмиховим перший період міні-циклу $1996 + 8$ буде ознаменована пасіонарними спалахами та завершиться перевертанням ситуації (революцією). Ще раз тепер згадаємо Помаранчевий рік. Друга восьмирічка буде охарактеризована двовладдям $2004 + 8$, коли все нове вже на рівних буде співіснувати зі старим (як приклад, одночасне президентство та прем'єрство двох Вікторів, поділ країни на Схід – Захід тощо), що у підсумку завершиться новими соціальними потрясіннями. Погодьмося, що саме під час Євро 2012 Україна усвідомила себе повноправною частиною Європи (мільйони співвітчизників одночасно співали гімн України), а небачене раніше торнадо під час матчу у Донецьку було першим передвісником незворотних грізних подій на Донбасі. Останній трирічний цикл (до 2016 року) вчений бачив періодом осмислення та переосмислення, саме після завершення якого розпочнеться поступове будівництво нової країни [5, 29].

Звісно, з висоти спостережень сьогоdnішнього часу може здатися, що період переживання ситуації явно затягнувся (хоча багато інших вчених нумерологів наголошували про початок структурних змін в Україні у 2017 чи навіть у 2018 роках). Проте, погодимось, багато в чому прогностична модель М. Чмихова виявилася пророчою, хоча й була складена задовго до цих подій. Та й будь-яка прогностична модель – це лише наближення до дійсності, а – як це буває в житті – сама дійсність не знає межі у власному творенні.

І в цьому сенсі знову буде доречно повернутися до

статті Н. Корнієнко «Культура як камікадзе». «Від постісторії та постіндустріального суспільства залежатиме, – зазначає науковець, – чи скористаються вони можливостями для набуття балансів між культурою та цивілізацією на користь еволюції, чи, знехтувавши ним, уповільнять рух до ноосфери. Бажано пам'ятати, що художня культура все одно буде рухати свої суспільства і ширші контексти – в напрямку цього цивілізаційного вектора. Це незворотно. Але нерозуміння цієї ролі може уповільнити стратегічний рух, і тоді може спрацювати сценарій «Культура як камікадзе» [1, 59].

На межі 2015 – 2016 років у НЦТМ імені Леся Курбаса вийшла друком збірка «Майдан. До і після». Антологія складається з трьох розділів: «Предтеча», «Майдан» та «Війна». Перший розділ антології відкривається драмою «Нетудидитина», що була створена 2012 року. У ній розповідається про катастрофу пасажирського літака над Донбасом. Це, власне – єдиний вигаданий автором епізод. Вся інша розповідь побудована фактично на документальній основі правдивих історій, які засвідчують тільки одне – гуманітарна катастрофа на Донбасі є передвісником набагато серйозніших потрясінь:

Надійка. Сьогодні у нас справді якийсь знаменний день. Нашою діяльністю нарешті зацікавилась влада. І найактивніших її членів – наших хлопців Максима та Арсена – викликали на сесію Донецької обласної ради.

Маринка. Нумо, хлопці, розповідайте. До чого ви там договорилися.

Максим. (Знічено.) Та ні до чого ми не договорилися.

Арсен. В основному депутати говорили про те, що не розуміють, для чого ми організували організацію «Молода Україна». А одна стара комуністка взагалі сказала: **«Уявляєте, всі ці молоді люди не тільки не п'ють і не курять, але і розмовляють винятково українською мовою. Ну просто фашисти якісь, а не люди».**

Максим. Тоді я знову підійшов до мікрофону і до-слівно нагадав директиву Гітлера за 1942 рік, яка зву-чала так: **«Необхідно звести слов'ян до мови жестів. Ніякої гігієни. Тільки алкоголь та тютюн, алкоголь та тютюн».**

Маринка. А вони що на це відповіли?

Арсен. Тоді та стара депутатка знову загорлопанила: **«Бачите, я ж казала, що вони фашисти. Чуєте, вже і Гітлера цитують».**

Максим. **На що я цій дамі нагадав слова Вінстона Черчилля про те, що майбутні фашисти називати-муть себе антифашистами»** [4, 17].

Прогностичними є п'єси «Деталізація» Дмитра Тер-нового (про початок Майдану та сирійських біженців); «Третя молитва» Ярослава Верещака (про неминучу то-тальну катастрофу Криму, якій передувала гуманітарна катастрофа, власне, як і на Донбасі). Також до цієї когорти можна було б додати п'єсу Надії Симчич «Хата, або кінець вишневих садів», що стала переможцем престижного конкурсу «Коронація слова».

Передбачення, прозріння, осяяння... Звідки це все? Цікаві речі в цьому сенсі відбувались під час останнього Майдану. Розповідає керівник подільської археологічної експедиції Михайло Сагайдак:

«Я бы хотел, чтобы общество научилось восприни-мать ту информацию, которую хранит город, – говорит он. – Когда происходили события последней револю-ции, каждый пропускал их через себя. Для меня самым удивительным были баррикады. Они во многих местах прошли по линиям оборонительных сооружений, суще-ствовавшим в древности. Люди, причём не киевляне, точно почувствовали ландшафт города! А архитекторы, к сожалению, не чувствуют».

Нині вчені стверджують, що якби ми могли зміню-вати довжину хвилі власної свідомості, то могли б віль-но «переміщуватися» в інші виміри. А так зване творче

«осаяння», це, скоріш за все, стрибок з однієї хвили до іншої, звісно, у підсвідомому стані. Напевно, саме таким чином у непростій щоденній праці драматурги стають «володарями хисту прозріння»

За твердженням М. Чмихова нинішня цивілізація добігає кінця, завершуючись так званою епохою прогресу. І як тут знову не навести епіграму Сергія Борщевського:

Хоч що б не звали ви прогресом

Собі і людям на біду,

Не наздогнати «мерседесом»

Вам босого Сквороду.

А вже до сказаного автором епіграми хочеться додати: «Цілком ймовірно, що на перших етапах нової епохи людству знову доведеться згадати своє босоноге дитинство, аби врешті-решт хоча б наблизитися до босоногого Сквороди». Принаймні є відчуття, що вища природа здатна на такий поворот долі:

«Лунає стукіт дятла.

Пес. Знову Дятел на когось стукає.

Пугач. Не на когось, а кому. І можете не сумніватися – мені. Він нас попереджає, що до галявини наближаються гомо сапієнси.

Щур. Ну то що, розбігаємося?

Заєць. А як же мій законопроект!

Пугач. Зайцю, по-швидкому зможеш?

Заєць. Зможу.

Пугач. Ну то кажи, можеш прямо від пенька.

Заєць починає говорити, але його голос розчиняється в бадьорій музиці військового маршу. Нарешті роздається голос Зайця.

Заєць. ...І не закінчиться цей бій доти, доки не зітреться різниця між добром та злом, або... поки люди не розбіжаться по лісах.

Ведмідь. Якби ж то гомо сапієнси розбіглися по лісах. Ми б тоді з ними по-іншому поговорили. Однак не вийде. Принаймні в нашому лісі. Бо ми, аби ви зна-

ли, є лідерами серед усіх інших лісів щодо вирубки та продажу деревини. Тобто незабаром нам просто не буде куди бігти.

Сірома. Так що, і під кущиком не буде навіть де сховатися?

Сова. Слабка народжуваність у нашому лісі свідчить – кущів стає все менше та менше.

Пугач. Про демографічну кризу завтра поговоримо. А поки що розбігаємося. Гомо сапієнси вже наближаються. Усі по куцах.

Заєць. По яких куцах?

Веприк. По тих, які залишилися. Довговухий ти телепень! А ще мандатоносець!

Мандатоносці розбігаються в різні боки» [2, 152].

Вони вже розбіглися, або принаймні планують це зробити через офшори та інші свої діри. А ми таки залишилися. Принаймні поки що. Тому хотілося б зробити висновки.

Для кожного з нас мусить прийти усвідомлення того, що твоє життя не є справою випадку, а справою спадку. Спадку до рідної землі, традицій, роду, Вітчизни. Життя не випадок, життя – дар. Як пише Ніцше, дерево відчуває своє коріння, але не бачить його, та силу коріння дерево може відстежувати по розгалуженій кроні та гілках. Але коли втрачаються відчуття коріння, відразу втрачаються відчуття крони – дерево помирає. Тому хочеться, аби кожен митець або віднайшов, або хоча б не занепав дерево свого роду.

Ну а про тих, хто пише, можна ще раз сказати словами Ліни Костенко:

*«А що?. Не знаю. Я лиш інструмент,
В якому плачуть сні мого народу...»*

А тепер «а propos – про важливе». Колись піфагорійці вважали, що всі знання, які ми отримуємо при розгляді геометричної гармонії – не більше, ніж метафора. І взагалі метафора – найближче до істини визначення. А

світ у нашому дзеркалі і є набором метафор, ілюзій та символів. «*Вже й любов доспіла під промінням теплим і її зірвали радісні уста...*» писав Максим Рильський.

Так писали поети, а скільки б всього ще могли сказати драматурги? Може саме тому щодо них у нашій країні й впроваджений культурний геноцид, аби не чути і не бачити їхніх прогностичних моделей саморозвитку суспільства. На жаль, у можновладців це нагадує позицію страуса, що ненароком забрів на злітно-посадочну смугу аеропорту. А завершити цю розповідь хотілося б словами відомої російської дисидентки та правознавця Валерії Новодворської, яка незадовго до свого трагічного відходу у вічність писала: **«Берегите Україну – это надежда человечества...»**

І в цьому вислові теж своя драма. Драма, яка зберігає головну властивість вербалізувати діалог людини з її обрієм пізнання світу та власної душі. Як стверджував Клер Давід: «Ми перебуваємо на межі кінця світу (кінця одного світу?), на межі кінця кожного... Ці персонажі блукають, загублені у світі, де думка більше не існує... мало-помалу переходячи з нескінченої ночі до хаосу дня...» [3, 18].

Література

1. Корнієнко Н. Нелінійне театро (мистецтво) знавство: постнекласичний ландшафт. Від Фауста до Протея / Н. Корнієнко. – К.: Альтепрес, 2013. – С. 51 – 60.
2. Сучасна українська драматургія (СУД). – К.: Український письменник, 2006. – С. 136 – 152.
3. Новітня французька п'єса. Острови зниклого материка. – К.: Юніверс, 2003. – С. 18.
4. Майдан. До і після. Антологія актуальної драми / Упор. Відділ драматургічних проєктів НЦТМ ім. Леся Курбаса. – К., 2016. – С. 17 – 18.
5. ПЕРЕХІД IV. Жнива господні: цикли та епохи Миколи Чмихова. – Вип. 12. – К.: Народний Оглядач, 2003. – С. 28 – 29.

Анотація. Сучасна драма як художнє осмислення часових тектонічних зсувів на підступах вододілу двох епох та математичне підтвердження дієвості прогностичних моделей світу.

Ключові слова. Прогностична модель, метафора, революція, нон-класичні теорії, етнотворчі цикли, еволюція, ноосфера.

Аннотация. Современная драма как художественное осмысление временных тектонических сдвигов на подступах водораздела двух эпох и математическое подтверждение действенности прогностических моделей мира.

Ключевые слова. Прогностическая модель, метафора, революция, нон-классические теории, этнотворческие циклы, эволюция, ноосфера.

Summary. Modern drama as an artistic interpretation of the time of tectonic shifts on the outskirts of the watershed of two eras and the mathematical proof of the effectiveness of prognostic models of the world.

Keywords. Predictive model, a metaphor, revolyutsiya, non-klasichni teoriii, etnotvorchi cycle evolyutsiya, noosphere.